

ЧАПЛИНСЬКА Ю. А.,
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ (ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячена висвітленню актуальних проблем організаційно-тактичного забезпечення проведення слідчого огляду. Автором проаналізовано наявні в юридичній літературі точки зору щодо цього питання, запропоновані організаційні заходи і тактичні прийоми проведення слідчої дії.

Ключові слова: слідчий огляд, організація, тактика, тактичні прийоми, організаційне забезпечення.

Статья посвящена рассмотрению актуальных проблем организационно-тактического обеспечения проведения следственного осмотра. Автором проанализировано имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, предложены организационные меры и тактические приемы проведения следственного действия.

Ключевые слова: следственный осмотр, организация, тактика, тактические приемы, организационное обеспечение.

This scientific article is about treatment of the actual problem questions of carrying out of investigatory inspection. The author have analyzed the points of view available in the legal literature on these questions and offered the tactical method of carrying out of investigatory actions.

Key words: investigatory inspection, interrogation, tactics, tactical method, tactical security.

Вступ. Розкриття та розслідування злочинів обґрунтовано належить до одного зі специфічних та складних видів правоохоронної діяльності. В умовах високого рівня злочинності, насамперед найбільш суспільно-небезпечних форм її прояву, перед ученими-юристами та працівниками правоохоронних органів постає завдання розробки нових технологій та застосування новітніх наукових досягнень під час розслідування взагалі і провадження окремих слідчих дій зокрема. Особливе місце серед слідчих дій, спрямованих на отримання доказової інформації від найбільш неупереджених, непідкупних і правдивих свідків – так званих «німих свідків» злочину (речових джерел доказової інформації) – належить слідчому огляду. Значення слідчого огляду під час досудового розслідування важко переоцінити. Вказана слідча дія дозволяє слідчому безпосередньо сприймати місце події та об'єкти з метою виявлення слідів злочину та з'ясування обставин події, що має значення для кримінальної справи; скласти уявлення про механізм злочину та особу злочинця; встановити причини та умови, що сприяли вчиненню злочину; висунути слідчі версії та правильно визначити напрями розслідування. Від своєчасності та якості проведення слідчих оглядів у багатьох випадках залежить успіх у розкритті та розслідуванні злочинів.

Слідчий огляд є досить складною слідчою дією, що вимагає високої кваліфікації співробітників, що беруть у ньому участь. Йому характерна багатоманітність об'єктів,

що підлягають дослідженню. Зважаючи на це, ефективне проведення цієї слідчої дії багато в чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами і застосування їх у правоохоронній практиці.

Загальна тактика слідчого огляду досить повно висвітлена вченими-криміналістами та процесуалістами у криміналістичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ проведення слідчого огляду зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, а саме: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, Г.І. Грамович, С.П. Єфімичев, В.П. Колмаков, В.С. Кузьмічов, Н.І. Кулагін, Є.І. Макаренко, Г.А. Матусовський, В.І. Попов, М.В. Салтєвський, В.М. Тертишник, Ю.Д. Федоров, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, І.М. Якімов, М.П. Яблоков, О.Ю. Ямпольський та багато інших. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна і досить велика, оскільки ця слідча дія досить широко застосовується в правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання організації і тактики проведення слідчого огляду.

Постановка завдання. Метою цієї статті є висвітлення особливостей організаційно-тактичного забезпечення проведення слідчого огляду з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Результати дослідження. Слідчий огляд належить до числа початкових, неповторних та незамінних слідчих дій. Правоохоронна практика свідчить, що таку слідчу дію не можна замінити іншими слідчими діями, зокрема допитами осіб, які є очевидцями злочинної події, оскільки жоден свідок не в змозі надати у своїх показаннях необхідного обсягу інформації, яку може виявити слідчий безпосередньо під час проведення огляду місця події, застосовуючи засоби криміналістичної техніки та допомогу спеціалістів. Під час огляду місця події оглядають усі об'єкти, які можуть мати відношення до злочину, залежно від конкретної слідчої ситуації та внутрішнього переконанням слідчого. Тому інформативність слідчого огляду набагато вища, ніж, наприклад, обшуку, виїмки чи відтворення обстановки й обставин події.

Огляд є однією з першочергових та невідкладних слідчих дій. Огляд – це слідча дія, яка полягає в безпосередньому сприйнятті об'єктів із метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення в справі [1, с. 217].

Криміналістикою і слідчою практикою вироблені загальні вимоги, які стосуються всіх видів слідчих оглядів, до яких можна віднести такі:

1. Єдине керівництво оглядом. Цією слідчою дією завжди керує слідчий, а інші учасники йому підпорядковані (надають допомогу), що сприяє плановості та погоженості в діях. Вказівки слідчого щодо огляду є обов'язковими для усіх учасників слідчої дії. Неузгодженість тягне за собою необ'єктивність, неповноту та безсистемність оглядів.

2. Невідкладність огляду. Слідчий огляд повинен здійснюватися негайно після отримання повідомлення про подію злочину, що забезпечує отримання всебічної інформації про подію й оперативність у здійсненні розшукових заходів. Огляд може бути відкладений у зв'язку з несприятливими умовами, але з обов'язковим забезпеченням охорони місця події. Між одержанням вихідної інформації про учинення злочину і початком проведення слідчого огляду (прибуттям слідчо-оперативної групи) повинен проходити мінімальний проміжок часу. Оптимальний проміжок часу не повинен перевищувати 15 хвилин. Однак не завжди правоохоронні органи мають можливість своєчасно реагувати на повідомлення про учинені злочини. Вказане обумовлене низкою чинників. Зокрема, вивчення та аналіз кримінальних справ дозволяє дійти висновку, що повідомлення про вчинений злочин від громадян надходило негайно (у межах 15–30 хвилин) у 7% випадків; протягом однієї години – 25%; протягом трьох годин – 29%; протягом однієї доби – 24%; протягом кількох діб – 15%. Отже, ігнорування цього принципу, необґрунтоване та

невиправдане зволікання огляду може призвести до негативних наслідків, зокрема зміни обстановки на місці події та знищення слідів злочину та речових доказів.

3. Усебічність і повнота огляду. Усі ділянки й об'єкти, які пов'язані з механізмом учинення злочину і несуть будь-яку інформацію, що має значення для справи, повинні бути виявлені, зафіксовані, вилучені та досліджені. Поверхневий огляд не сприяє розслідуванню, а навпаки створює певні труднощі та безладдя на місці злочину.

4. Системність і послідовність огляду передбачає правильну його організацію та певний порядок проведення, визначення меж огляду, послідовність пересування пошукової групи територією, застосування найбільш ефективних методів та прийомів огляду.

5. Застосування науково-технічних засобів, без чого виявлення, огляд, фіксація, вилучення і транспортування слідів злочину та інших речових доказів у багатьох випадках неможливе. Вивчення слідчої практики свідчить, що злочинці нерідко застосовують спеціальні заходи щодо знищення слідів злочинної діяльності. У кожному конкретному випадку сліди нечисленні, тому необхідно проводити ретельний огляд із застосуванням усіх криміналістичних можливостей для їх виявлення та реалізації під час досудового розслідування.

6. Використання спеціальних знань. За необхідності до слідчої дії слідчий може залучати осіб, які володіють певними спеціальними знаннями в тій чи іншій галузі, що дозволить проводити огляд більш якісно та вчасно висунути правильні слідчі версії.

7. Використання оперативно-розшукової інформації дозволяє отримати додаткові відомості про характер події, осіб, причетних до злочинів, місцезнаходження й ознаки об'єктів, які мають значення в справі, уточнити межі та порядок проведення огляду.

8. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності дозволяє більш ефективно та якісно проводити таку слідчу дію.

9. Використання допомоги громадськості, яка може брати участь у слідчому огляді як у процесуальній формі, так і не процесуальній (для обстеження території із значними розмірами, охорони місця події [13; 14].

Однією з умов ефективного проведення слідчого огляду є якісна, ретельна та всебічна підготовка. Відсутність організаційно-підготовчих заходів призводить до поверховості і неповноти оглядів. Після проведення підготовчих заходів слідчий переходить до робочого етапу огляду, який складається з низки тактичних заходів, що передують самому огляду та супроводжують його.

Під тактикою слідчого огляду слід розуміти комплекс найбільш раціональних та ефективних способів дій, або найбільш доцільну лінію поведінки слідчого, що забезпечує виявлення максимальної кількості слідів злочину та речових доказів, інформації про досліджувану подію. Загалом до основних організаційно-тактичних заходів слідчого огляду можна віднести правильне визначення меж слідчого огляду; розстановку сил та засобів (їх використання); обрання найдоцільнішого порядку пересування місцем події під час огляду; визначення методу (тактичних прийомів) огляду обстановки місця події та окремих її елементів. Так, основною особливістю огляду є специфіка визначення його меж. Як свідчить слідча практика, помилки у визначенні меж огляду допускалися саме у випадках механічного фіксування слідів й обстановки на місці події без їх осмислення. Проте саме характер події та обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитися об'єкти, які безпосередньо пов'язані зі злочином. Тактика огляду має певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації, або від того, що оглядається: місце учинення злочинів чи місце події [13; 14].

При огляді важливе значення має послідовність його проведення. Як зазначають Є.І. Макаренко, О.В. Негодченко і В.М. Тертишник, послідовність огляду обумовлюється обставинами кожного конкретного випадку. Проте, будучи обраною слідчим на

початку огляду, вона повинна витримуватися до кінця і забезпечити огляд усіх об'єктів, що мають значення для справи [2, с. 52].

У цілому методи слідчого огляду умовно можна класифікувати за різними підставами (за М.В. Салтевським):

1) за глибиною дослідження:

– загальний (оглядовий). Слідчий, не змінюючи обстановки, обходить територію місця події, отримуючи уявлення про характер злочинної події, встановлює положення предметів і явищ, аналізуючи їх взаємозв'язок. Після чого визначає межі огляду, розстановку сил та засобів, порядок руху учасників огляду та методи дослідження обстановки в цілому та окремих її елементів;

– детальний – полягає в ретельному дослідженні слідів злочину, речових об'єктів, що мають відношення до справи. Детальний огляд можна починати тільки в тому разі, коли обстановка місця події зафіксована в протоколі або за допомогою фотозйомки або відеозапису. За допомогою тактичних і науково-технічних засобів виявляються і фіксуються сліди злочину та інші речові докази, перевіряються дані загального огляду.

2) за повнотою дослідження:

– суб'єктивний метод огляду передбачає дослідження обстановки тільки в місцях розташування слідів злочину та інших речових об'єктів, визначених відповідно до механізму його учинення, тобто вибірково;

– об'єктивний метод полягає у всебічному дослідженні всієї обстановки в цілому, не мінаючи жодного об'єкта.

3) за характером дослідження:

– статичний метод передбачає огляд місця події без порушення обстановки і механічного переміщення в просторі окремих слідів злочину та інших речових доказів із місця виявлення. Під час огляду слідчий пересувається місцем події, орієнтуючись у матеріальній обстановці, та визначає об'єкти, які можуть мати відношення до події злочину;

– динамічний метод огляду дозволяє застосовувати засоби дослідження до об'єктів пізнання, що знаходяться в динаміці. Під час огляду об'єкти дослідження можна брати в руки, пересувати, описувати, вимірювати, моделювати та всебічно досліджувати їх ознаки, не змінюючи самий предмет.

4) за послідовністю застосування:

– концентричний метод – огляд місця події проводиться за спіраллю від периферії до центру. Цей метод найдоцільніше використовувати в тих випадках, коли немає чітко визначеного центру місця події і проведення огляду пов'язане з виявленням слідів прибуття та відходу злочинців із місця злочину, засідки або очікування об'єкта злочину чи виявленням інших слідів та речових доказів. На доцільність застосування такого методу слідчого огляду вказував також І.М. Якімов [3, с. 79].

– ексцентричний метод – огляд місця події проводиться за спіраллю від центру місця події до периферії. Цей метод доцільно використовувати для огляду місця події, яке має певний центр.

– фронтальний метод – являє собою огляд значних за площею ділянок місцевості. Цей метод застосовується із залученням допоміжної групи, яка розміщується в лінію і рухається фронтально. На думку вчених лінія руху може бути прямою або ломаною [4, с. 19].

– секторний метод огляду місця події полягає в дослідженні території за секторами. Слідчий, перебуваючи в центрі досліджуваної території, за компасом визначає напрямок магнітного меридіану і за ходом годинної стрілки відкладає сектор, наприклад, з кутом у 30°. Оглянувши територію одного сектора, він відкладає другий, після його дослідження – третій і так далі, поки не дослідить усю територію в цілому [5, с. 146].

– метод огляду місця події за квадратами полягає в дослідженні території за квадратами. Слідчий розбиває досліджувану територію (наприклад, окрему ділянку місце-

вості) на певні квадрати. Оглянувши територію одного квадрату, він переходить до іншого. Орієнтирами у даному випадку можуть виступати будинки, споруди, дерева, кущі та інші об'єкти.

– методи огляду місця події можуть бути й комбінованими, залежно від слідчої ситуації, що склалася під час проведення слідчої дії. Наприклад, під час огляду ділянки місцевості із значними розмірами слідчий розбиває всю територію на квадрати, кожний із яких оглядає концентричним, ексцентричним або фронтальним методами залежно від слідчої картини злочину.

Вказані методи огляду місця події в конкретній слідчій дії виступають як тактичні прийоми дослідження, адже, як зазначають П.Д. Біленчук і А.П. Гель, сама слідча дія є методом пізнання злочину як сукупності систематизованих прийомів і засобів дослідження об'єкта [6, с. 27]. Питання про послідовність огляду місця події повинне вирішуватися слідчим залежно від обставин, умов й обстановки огляду та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування [7, с. 33].

Огляд необхідно поєднувати з комплексом оперативно-розшукових заходів. Проаналізувавши погляди науковців О.В. Синеокого, М.В. Жогіна, Ф.Н. Фаткулліна та В.І. Попова щодо системи оперативно-розшукових заходів, що застосовуються в розслідуванні різноманітних видів злочинів, можна поділити їх на три групи: загороджувальні та охоронні заходи (патрулювання, посилення охорони, оточення території, організація засідок, блокування місцевості); попереджувальні заходи (оповіщення населення про учинений злочин та всі територіальні органи з метою організації спільних заходів); допоміжні заходи (застосування службових собак, переслідування злочинців за «гарячими» слідами, використання криміналістичних обліків, інформаційно-пошукових систем) [8, с. 545; 9, с. 160; 7, с. 183].

Слідчий огляд можна вважати закінченим, якщо на всі питання, що впливають із події злочину, одержана повна інформація, зокрема про механізм і спосіб учинення злочину, встановлена особа (ознаки) злочинця та інше.

Заключний етап слідчого огляду полягає в узагальненні, аналізі й оцінці зібраної інформації та фіксації його результатів. Про проведення огляду слідчий складає протокол. До додаткових засобів фіксації можна віднести фотозйомку, відеозапис, складання планів, схем, графіків, креслень та інше.

На думку В.В. Бірюкова, деякі плани і схеми, що додаються до протоколів слідчих дій, не завжди виконують відведену їм функцію. Найчастіше в кримінальних справах представлено схематичні плани, сутність наближення яких до дійсного взаєморозташування предметів на місці події далекий від істинного. Основною причиною цього є явне недотримання співвідношень розмірів зображених об'єктів (перекручування масштабів), а також те, що найпростіші, елементарні навички в складанні таких документів відсутні в багатьох слідчих і співробітників органів дізнання. Такі схеми не тільки не сприяють з'ясуванню обстановки досліджуваної події, але й, навпаки, дезорієнтують тих осіб, які не сприймали її безпосередньо [10, с. 11].

Дослідивши 120 протоколів огляду місця події з фототаблицями, можна дійти до висновку, що жодна фототаблиця не відповідала змісту протоколу. Такі результати деякою мірою співпадають із дослідженням, проведеним В.І. Поповим [11, с. 62]. В.В. Бірюков вказує, що під час складання протоколу огляду та додатків до нього слід враховувати, що кожна ілюстрація повинна співпадати з певним текстовим фрагментом документу і доповнювати його [12, с. 56]. В.Ю. Шепітько додає, що протокол повинен відбивати свого роду логіку огляду місця події, тобто послідовність усіх виконаних дій. Такий опис дозволить досить повно уявити картину місця події, а отже, й побудувати уявну модель події злочину [1, с. 245]. Якщо проведений огляд неповно відбивається в протоколі, то доказова значимість інформації значно знижується, а нерідко загалом втрачається. Тому захисники намагаються будувати свій захист, базуючись на помилках та прогалинах, допущених під час виявлення та фіксації доказової інформації [13; 14].

Отже, від повноти й об'єктивності слідчого огляду багато в чому залежить доказове значення цієї слідчої дії. Неуважне та поверхневе проведення слідчого огляду тягне за собою втрату речових доказів і, як наслідок, зупинення кримінальної справи.

Висновки. Досягнення мети слідчого огляду можливе за умови своєчасного його проведення, використання різноманітних тактичних прийомів та методів. Для визначення послідовності проведення огляду необхідно враховувати слідчу ситуацію, що склалася, і використовувати наявну інформацію про учинений злочин, визначаючи найбільш імовірні місця знаходження слідів злочину та інших речових доказів. Слідчий огляд можна вважати позитивним, якщо досягнута кінцева мета цієї слідчої дії: виявлені сліди злочину, достатньо інформація для висунення загальних й окремих слідчих версій, отримано необхідні для організації розшуку й затримання злочинців та викраденого майна відомості, встановлено свідків тощо.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : [підручник для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти] / [В.М. Глібоко, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін.] ; за ред. В.Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 684 с.
2. Макаренко Є.І. Огляд місця події : [навч. посібник] / Є.І. Макаренко, О.В. Негодченко, В.М. Тертишник – Дніпропетровськ : ДЮО МВС України, 2001. – 156 с.
3. Якимов І.Н. Криміналістика. Уголовная тактика / І.Н. Якимов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : НКВД РСФСР, 1929. – 312 с.
4. Следственный осмотр : [учебное пособие] / отв. ред. Н.И. Кулагин. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1983. – 238 с.
5. Салтєвський М.В. Криміналістика : [підручник] : у 2 ч. / М.В. Салтєвський. – Х. : Консум, 2001– . – Ч. 2. – 2001. – 528 с.
6. Біленчук П.Д. Основи криміналістичної тактики : [курс лекцій] / П.Д. Біленчук, А.П. Гель. – Вінниця : Вінницька філія МАУП, 2001. – 116 с.
7. Попов В.И. Осмотр места происшествия / В.И. Попов ; под ред. В.А. Хвана. – М. : Госюриздат, 1959. – 232 с.
8. Синєокий О.В. Планування та організація розслідування кримінальних справ про умисні вбивства, які скоєні в умовах неочевидності : [науково-практичне видання для прокурорів, слідчих та оперативних працівників карного розшуку] / О.В. Синєокий. – Запоріжжя : Дике Поле, 1999. – 136 с.
9. Жогин Н.В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н.В. Жогин, Ф.Н. Фаткуллин. – М. : Юрид. лит., 1965. – 368 с.
10. Бірюков В.В. Використання комп'ютерних технологій для фіксації криміналістично значимої інформації у процесі розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.В. Бірюков ; НАВСУ. – К., 2001. – 20 с.
11. Попов В.И. Необходимость повышения качества фиксации следов на месте происшествия / В.И. Попов // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2005. – С. 57–63.
12. Бірюков В.В. Фиксация доказательств. Криминалистический и процессуальный аспекты / В.В. Бірюков // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2005. – С. 52–57.
13. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : [монографія] / К.О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. – 304 с.
14. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : [монографія] / К.О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

